

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

ԾՊՏՅԱԼ ԵՎ ԻՍԼԱՄԱՑԱԾ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ԱՐԾԱՐԾՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼՈՒՄ

Մելինե Անումյան

Վերջին տարիներին Թուրքիայում նախկինում արգելված մի շարք թեմաներ, պայմանավորված Թուրքիայի՝ Եվրամիությանն անդամակցելու խնդրով և հարակից այլ գործոններով, սկսել են արծարծվել և համեմատաբար ազատ քննարկվել թուրքական մամուլում: Նման արգելված թեմաներից մեկն էլ Հայոց ցեղասպանությունից հետո Արևմտյան Հայաստանում և հանրապետական Թուրքիայի այլ շրջաններում մնացած արևմտահայության բեկորների՝ ծայտյալ և այլադավան հայերի խնդիրն էր:

Թուրք մտավորական շրջանակներին, ներառյալ՝ լրագրողները, առավելապես հուզող հարցն է, թե ինչ դեր են կատարել ու շարունակում կատարել բարձր դիրքի հասած հայ և այլազգի կրոնափոխները Թուրքիայի քաղաքական կյանքում:

Այսպես, Թուրքիայի Չանաքքալեի «Մարտի 18» համալսարանի ռեկտոր Սեդաթ Լաչիները դեռևս 2005թ. սեպտեմբերին «Միջազգային ռազմավարական հետազոտություններ» հասարակական կազմակերպության մամուլ օրգանում հրապարակված «Հայ դյոնմենները»¹ հոդվածում գրում էր. «Ամենակարևորն այն է, որ իրական ինքնության մասին իմանալով կամ չիմանալով՝ հայ և հույն դյոնմենները կարևոր դեր խաղացին Թուրքիայի և թրքության վերակառուցման մեջ: Անհնար է Թուրքիայի պատմությունը գրի առնել կամ ըմբռնել՝ առանց հասկանալու նրանց անցած ուղին: Բացի այդ, ուսումնասիրության է արժանի նաև դյոնմենների դերը Թուրքիայի ներքին քաղաքականության մեջ»²:

Ժամանակակից թուրքական մամուլը որոշակի տեղ է հատկացնում հավատափոխ եղած հայերի տեղաբաշխվածության, թվաքանակի, գործունեության ոլորտների հարցերին, բերում ծայտյալ հայերի՝ արմատներին վերադառնալու և կրոնադարձության դեպքերի օրինակներ:

«Միլլի գազեթե» թուրքական պարբերականը 2005թ. դեկտեմբերի 28-ի համարում տպագրված «Մեր մեջ գտնվող ծայտյալ հայերը» հրապարակման մեջ նշում է, թե «Թուրքիայում ներկայում ենթադրաբար ապրում են շուրջ 30-40 հազար հայեր, ովքեր երկար տարիներ կարողացել են թաքցնել իրենց ինքնությունը թուրքի և քրդի ազգության տակ»: Թերթը նաև ներկայացնում է թուրք հայտնի պատմաբան, պրոֆեսոր Սալիմ Ջյոհջեի տեսակետները սույն խնդրի շուրջ. «Հայերի վերաբերյալ իր ուսումնասիրություններով հայտնի դոկտոր, պրոֆեսոր Սալիմ Ջյոհջեի տեսակետի համաձայն՝ որպես մուսուլման հանդես եկող կրիստո հայերը ներկայում շարունակում են պահպանել Հայ առաքելական եկեղեցու ավանդույթները: Ջյոհջեն հայտնելով, որ վերջերս որոշ ուսումնասիրություններ են կատարվել այս մարդկանց վերաբերյալ, ուշադրություն է հրավիրում այն փաստի վրա, որ մոտ ապագայում նրանք օգտագործվելու են հայերի երազանքներն իրականություն դարձնելու գործում: Ջյոհջեն նշում է, որ տեղահանությունից հետո իսլամացածների թիվը կազմում է մոտ 100 հազար հոգի: Կրոնափոխ եղածները մեծամասամբ գրանցված են Ստամբուլի, Դիարբեքիրի, Ադրյամանի, Բաթմանի, Սվասի, Թունջելիի, Մալաթիայի, Էլյազիզի, Կայսերիի, Մերսինի և Մարդինի նահանգներում: Ջյոհջեն բացատրում է, որ 1995թ. հետո

¹ Dönme-թուրքերենում բառացի՝ «շրջված», այն կիրառվում է նաև «մահմեդականություն ընդունած» կամ «այլադավան դարձած» իմաստներով:

² Sedat Laçiner, *Ermeni Dönmeler*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 08.09.2005, <http://www.usakgundem.com/yazar/110/ermeni-d%C3%B6nmeler.html>.

ավելացել են գաղտնի ու հավատարմիս հայերին առնչվող գործողությունները, իսկ 2003թ. մուսուլմանի անվան տակ մոտ 120 հայ է դիմել Չավուշօղլուում գտնվող եկեղեցին վերաբացելու խնդրանքով: Ջյոհջեն շեշտում է, որ նրանք հանդես են գալիս նաև իրենց նախկին գույքը հետ բերելու նախաձեռնություններով: Ըստ Ջյոհջենի, թեև նրանց մեջ կան իսկական մահմեդականներ, սակայն կրիպտո՝ ծպտյալ հայերը մուսուլման են միայն անձնական վկայականներով: Ջյոհջեն ընդգծելով, թե համոզված է գաղտնի հայերի վտանգավոր լինելու մեջ, որպես օրինակ նշում է, որ հատկապես վերջին տարիներին նրանց ուղղությամբ աշխատանքներ են կատարվում հայկական խմբերի կողմից: Ջյոհջեն պաշտպանում է այն տեսակետը, ըստ որի՝ ջանում են նրանց հիշեցնել իրենց իրական ինքնության մասին և դրամական աջակցություն ցուցաբերում: Ջյոհջեն հայտնում է, որ համոզված է, թե հայերին գիտակցաբար կհիշեցնեն իրենց արմատների մասին, և շուտով նրանք Թուրքիայից հողի փոխհատուցում կպահանջեն»³:

Պրոֆեսոր Սալիմ Ջյոհջեն նույնիսկ կարծիք է հայտնում, թե ծպտյալ հայերն այդ նպատակով մինչև 2015թ. ահաբեկչական պայքար կսկսեն Թուրքիայում⁴:

Ծպտյալ հայերի ներգրավվածությունը ձախակողմյան հոսանքներում, ինչպես նաև ձախ ահաբեկչական կազմակերպություններում վերջին տարիներին թուրքական մամուլում հաճախակի հնչեցված տեսակետներից է, որը պարբերաբար մամուլի օրակարգ է բերվում նաև Թուրքական պատմագիտական ընկերության (Türk Tarih Kurumu) նախկին նախագահ, պրոֆեսոր Յուսուֆ Հալաչօղլուի կողմից: Վերջինս, ծայրահեղության մեջ ընկնելով, Քրդական աշխատավորական կուսակցությունում (ՊԿԿ) նման հայերի թիվը հասցնում է մինչև 80 տոկոսի⁵, իսկ ժամանակին Թուրքիայի փոխվարչապետ, ներկայում Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովի նախագահ Ջեմիլ Չիչեքը 2010թ. օգոստոսին, ակնարկելով Քրդական աշխատավորական կուսակցության հայ անդամներին, ասում է. «...հայկական ահաբեկչության ու Քրդական աշխատավորական կուսակցության ահաբեկչության միջև գոյություն ունի սերտ համագործակցություն. նրանք արյան եղբայրներ են: Հայկական ահաբեկչության փուլից դուրս եկան. գործը հանձնեցին այս կողմին: Ներողություն եմ խնդրում արտահայտությանս համար, բայց այն հանգամանքը, որ ահաբեկիչների մի մասը թլպատված չէ, արդեն իսկ խոսում փաստ է: Այսինքն՝ դրանք ընդամենը խոսակցություններ չեն: Մենք լավ գիտենք՝ ով ինչ է»⁶:

Կրոնափոխ հայերի առնչությամբ թուրքական մամուլում արծարծվող թեմաներից մեկն էլ թուրքական ցեղապաշտությամբ տառապող հայտնի իսլամացած հայերն են: Հարկ է նշել, որ նման որոշ հայեր էլ ոչ վաղ պատմության ընթացքում և ներկայում աչքի են ընկնում իրենց արտահայտված հայատյացությամբ և թուրք ազգայնամոլությամբ: Կա նաև տեսակետ, ըստ որի՝ նրանցից շատերը հոգեբանորեն իրենց թշնամի են համարում հայության այն հատվածին, որը, ի տարբերություն իրենց, կարողացել է հավատարիմ մնալ իր արմատներին⁷:

Նման հայտնի իսլամացած հայերի ցանկ է ներկայացնում Իբրահիմ Աքսոյը «Հայ թուրքերը» հոդվածում, որը տպագրվել է 2006թ. օգոստոսին «Navkurd» քրդական կայքէջում: Հոդվածն սկսելով «Թուրքական ցեղապաշտության ջատագովներն իրականում

³ Milli Gazete, 28.12.2005.

⁴ Ռուբեն Մելքոնյան, *Իսլամացված հայերի խնդիրը Թուրքիայում* (ընդհանուր պատկերի ուրվագծման փորձ), http://www.noravank.am/upload/pdf/321_am.pdf.

⁵ <http://www.haber3.com/pkknin-yuzde-80i-ermen-i-563161h.htm>.

⁶ Çiçek'ten Ermeni PKK'lılar iması!, Radikal, 21.08.2010, http://www.radikal.com.tr/turkiye/cicekten_ermen-i_pkklilar_imasi-1014804.

⁷ Ռուբեն Մելքոնյան, *Հայերի բռնի իսլամացումը Ցեղասպանության տարիներին. ընթացքը և հետևանքները*, Երևան, 2010, էջ 108:

որքանով են թուրք» նախադասությամբ՝ հողվածագիրը բերում է նման հայերի մի քանի օրինակներ, որոնց շարքում են նաև Աթաթուրքի հոգեդուստր Սաբիհա Գյոքչենը, Թուրքոթ Օզալի մայրը՝ Հաֆիզե Օզալը, Դելեթ Բահչելին, Մեսուք Յըլմազը և այլք⁸:

Թուրքական մամուլում ծպտյալ և այլադավան հայության թեմայի շուրջ ակտիվ քննարկումներ արձանագրվեցին հատկապես 2007թ. սկզբներին, որը պայմանավորված էր Հրանտ Դինքի թաղման արարողությանը «Բոլորս հայ ենք» վանկարկող հոծ զանգվածի մասնակցությամբ: 2007թ. հունվարի 31-ին թուրքական «Cafesiyaset» լրատվական կայքը գրում է. «...Թուրքիայում գոյություն ունի մի լուրջ խնդիր՝ ծպտյալ հայերի հարցը, ըստ որի՝ այս պահի դրությամբ մեր երկրում են բնակվում մոտ 80 հազար գաղտնի հայեր: Դա խնդրի մի կողմն է, իսկ մյուսն այն է, որ այս ծպտյալ հայերի մի մասը կարևոր պաշտոններ է զբաղեցնում պետական հաստատություններում և կրթական համակարգում»⁹:

Այս թեմայով քննարկումները դարձյալ ակտիվացան 2007թ. ամռան վերջերին, այն բանից հետո, երբ օգոստոսի 18-ին Կեսարիա քաղաքում կայացած գիտաժողովի ժամանակ Յուսուֆ Հալաչօղլուն արտահայտեց այն միտքը, թե Թուրքիայում քրդերի մեծ մասն ունի թուրքմենական ծագում, իսկ ալևի քրդերը կրոնափոխ հայեր են, ովքեր անվանափոխ ու դավանափոխ են եղել իր խոսքերով՝ 1915թ. «տեղահանությունից», այսինքն՝ ցեղասպանությունից փրկվելու նկատառումով¹⁰:

Թուրքական մամուլում Հալաչօղլուի հայտարարության առնչությամբ արձանագրվեցին թե՛ դրական, թե՛ բացասական արձագանքներ: Սակայն, կարևորն այն էր, որ Հալաչօղլուն տեղիք տվեց կրոնափոխ հայության հարցի վերարժանմանը, թեմա, որն անմիջականորեն առնչվում է Հայոց ցեղասպանությանը:

2007թ. սեպտեմբերի 7-ին «Ռադիկալ» օրաթերթում տպագրվեց պատմաբան Ֆուադ Դյունդարի «Այն թեզը, որն իրթթիհադականներն անգամ չեն արտահայտել. Ալևի քրդերի հայկականությունը» վերնագրով հոդվածը, որում հեղինակը հետևյալ դիտարկումներն էր անում. «...Հալաչօղլուն «ալևի քրդերի հայկականությանը» վերաբերող իր խոսքով ցանկացել է մի գնդակով երկու նապաստակ խփել՝ թե՛ քրդերի թիվը քիչ ցույց տալ և թե՛ ասել, որ 1915թ. կոտորածներ չեն եղել, և որ անհետացած հայերն ալևի են դարձել: (...) Միակ բանը, որ կարելի է ի նկատի ունենալ նրա ասածներից, իսլամի ընդունման հետ առնչվող խնդիրն է: 1915թ. ամռանը, երբ հրապարակվում է «առանց բացառության բոլոր հայերի» տեղահանության հրամանը, լինում է զանգվածային մահմեդականացման դիմում, որով հետև հայերի համար դեպի մահ տանող աքսորից ամեն գնով ազատվելու և ողջ մնալու միակ ճանապարհն իսլամ ընդունելն էր: Երբ զանգվածաբար ի հայտ են գալիս իսլամ ընդունելու հարցումներ, Թալեաթ փաշան հրամայում է հավատափոխ եղածներին ազատել տեղահանությունից: Սակայն միայն 3 շաբաթ անց, երբ իսլամ ընդունել ցանկացողների թիվը լրջորեն մեծանում է, Թալեաթը հրամայում է, որ եթե անգամ կրոնափոխ էլ լինեն, գաղթից չազատվեն: Որոշ ժամանակ անց էլ հայտարարում է, որ հավատափոխ լինելու դիմումները չընդունեն, որովհետև նմանատիպ դիմումները «մոլորեցնող են ու ժամանակավոր»։ Հրամայում է, որ պետք է ընդունել միայն այն ընտանիքների դավանափոխության դիմումները, որոնց թույլ է տրվել մնալ Անատոլիայում: Չնայած կենտրոնից եկած կտրուկ հրամանին՝ նահանգապետներն ու գավառապետները շարունակում են ընդունել

⁸ İbrahim Aksoy, *Ermeni Türkleri*, Navkurt, Ağustos 2006, http://www.navkurd.net/nivisar/aksoy/ermeni_turkleri.htm.

⁹ Cafesiyaset.com.tr, 31.01.2007.

¹⁰ Kürtler Türkmen, *Kürt Alevileri Ermeni*, Aktif Haber, 20.08.2007, <http://www.aktifhaber.com/kurtler-turkmen,-kurt-alevileri-ermeni-128303h.htm>.

կրոնափոխ լինելու մասին դիմումները, որից հետո Թալեաթը, իսլամ ընդունելու մասին մի գրավոր հրահանգ պատրաստելով, կտրականապես հրամայում է ոչ մի դավանափոխություն չընդունել՝ տեղահանությունից ազատվածներից ու կենտրոնի հրամանով իրենց տեղում մնացածներից բացի: Մի ճանապարհ է մնում՝ ամուսնությունը: Իթթիհատականները հրամայում են միայն ամուսնանալու պայմանով ընդունել մահմեդականացման հարցումները: Այսինքն՝ այդ հրամանով, ըստ էության, հայտնած են լինում, որ ընդունելի է միայն մուսուլման տղամարդկանց հետ ամուսնացող հայ կանանց կրոնափոխությունը»¹¹:

Թուրքական մամուլում հրապարակվում են նաև իսլամացած հայերի հանդեպ դրական վերաբերմունք արտահայտող հոդվածներ, որոնցում հանդուրժողականություն է քարոզվում նման հայերի նկատմամբ:

Այսպես, օրինակ, «Յենի Աքթյուել» հանդեսը 2007թ. սեպտեմբերի 6-ի համարում այս թեմայով մի ծավալուն հոդված հրապարակեց՝ «Իրենց անցյալի հետ են առերեսվում նրանք, ում մեծ մայրերն ու մեծ հայրերը հայ են. պատմում են մուսուլման հայերը» վերնագրով: Հոդվածում նշելով, որ կրոնափոխ հայերի մասին Հալաչօղլուի խոսքերը մեծ արձագանք են գտել, ընդգծվում էր նաև, որ տվյալ քննարկումը հասարակության որոշ շերտերում դեռ վախ և անհանգստություն էր հարուցում: Այս հրապարակման մեջ բերված են նման մի շարք հայերի անհատական պատմությունները: Հոդվածում մեջբերվում է նաև «Թոփլումսալ Թարիհ» ամսագրի նախկին խմբագիր, «Բիրզամանլար» հրատարակչության տնօրեն Օսման Քյոքերի կարծիքը, ըստ որի՝ հայերի մահմեդականացման դեպքեր են գրանցվել ոչ միայն 1915թ., այլև թուրքերի՝ այս տարածքներ մտնելուց ի վեր: Քյոքերը նաև անհիմն էր համարում Հալաչօղլուի այն պնդումը, թե հայերն իսլամացման միջոցով իբրև թե փրկվել են ցեղասպանությունից:

«...Անհնար է՝ հայերը, «Մենք ալիս թուրք ենք» ասելով, փրկվելին զինվորների ձեռքից, իսկ այն անտեր-անտիրական մնացած կանանց և երեխաների մահմեդականացումը, որոնց ամուսինները կամ հայրերը մահացել էին կամ էլ նախապես աքսորվել, ոչ թե բացառություն էր, այլ այն ժամանակվա պետական քաղաքականություն»¹²:

Ծալտյալ և այլադավան հայերի խնդիրը թուրք լրագրողների կողմից քննարկվում է նաև կրթական համակարգում նման հայերի առկայության համատեքստում: Այսպես, 2008թ. Մեհմեդ Շեքեր Էյզին «Միլլի գազեթե» օրաթերթում գրելով, թե դեռևս 2005թ. օգոստոսին Պոլսո հայոց պատրիարք Մեսրոպ Երկրորդը Փարիզում հրատարակվող «Լա Քոլուա» պարբերականին տված հարցազրույցում հաստատել էր, թե ներկայիս Թուրքիայում գոյություն ունեն հայկական ծագմամբ մեկ ու կես միլիոն թուրքեր և մուսուլմաններ, և որ հայոց պատրիարքարանի տվյալներով ամեն տարի հայկական արմատներով շուրջ 60 մահմեդականներ են դիմում պատրիարքարան, որպեսզի վերադառնան իրենց կրոնին, նաև հիշեցնում էր, որ Թուրքիայում են պաշտոնավարում քրիստոնյա ծագում ունեցող մոտ 21 դեկաններ ու ռեկտորներ, «որոնց տների գետնահարկերում գաղտնի զանգակատներ կան»¹³:

Մեկ այլ ազգայնամոլ հոդվածագիր՝ Արսլան Բուլուրը, 2008թ. ապրիլի 6-ին հրապարակված «Ծալտյալ հայ ազգային կրթական համակարգում» հոդվածում ընթերցողների

¹¹ Fuat Dündar, *İttihatçıların bile dile getirmediği tez: Alevi Kürtlerin Ermeniliği*, Radikal, 07.09.2007 <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=825101&Date=27.04.2011&CategoryID=99>.

¹² Gökçen Dinç, *Anneanesi, babaanesi, dedesi Ermeni olanlar geçmişle yüzleşiyor: Müslüman Ermeniler anlatıyor*, Yeni Aktüel, 06.09.2007, <http://www.yeniaktuel.com.tr/tur103,116@2100.html>.

¹³ Mehmet Şevket Eygi, *Köşebaşlarında gizli Hristiyanlar, gizli Yahudiler*, Milli Gazete, 03.03.2008, <http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=17302>

ուշադրությունն է հրավիրում այն փաստի վրա, որ Ազգային կրթության նախարարության կողմից հրատարակված՝ 11-րդ դասարանի համար նախատեսվող աշխարհագրության դասագրքերում տպագրված Թուրքիայի քարտեզում Արարատ լեռը նշվել է հենց Արարատ ձևով՝ թուրքական «Ադրի» փոխարեն, և շեշտում. «Հայոց ցեղասպանության պնդման խորհրդանիշ եղող Արարատը թուրքական դասագրքերում հայերեն կարող էր գրել միայն երակներում հայկական արյուն ունեցող մեկը»¹⁴:

Ծպտյալ հայերը թուրքական լրատվամիջոցներում շատ հաճախ ներկայացվում են որպես Թուրքիայի ամբողջականությանը սպառնացող վտանգ: Ըստ մամուլ որոշ օրգանների՝ այն հայերը, ովքեր իսլամաճառվ հանդերձ, շարունակում են պահպանել իրենց հայկական ինքնագիտակցությունը, կարող են վրեժ լուծել Թուրքիայից: Այսպես, օրինակ, թուրք հեղինակներից Յուսուֆ Գեզգինը 2008թ. մարտի 24-ին «Աքթիֆհաբեր»-ում հրապարակված «Անատոլիայի զարթոնքը և ծպտյալների միացյալ ճակատը» հոդվածում անում էր ոչ օբյեկտիվ հետևություններ ծպտյալ հայերի և մյուս ծպտյալների միաբանման մասին. «Սաբաթայականները»¹⁵ տեսնելով, որ Քրդստանի աշխատավորական կուսակցությունն ու ահաբեկչական արգելակն անգամ չկարողացան խոչընդոտ հանդիսանալ անատոլիացու զարթոնքին, ընտրեցին մյուս ծպտյալ օտարների հետ համատեղ ճակատ կազմելու ճանապարհը, ծպտյալներ, որոնց հետ նախկինում ախյան էին եղել և առանձնապես չէին կարողացել համերաշխ ապրել պատմության ընթացքում»¹⁶:

Իսկ «Անայուրթ Գազեթեսի» թերթի հեղինակներից Մուստաֆա Ներուզ Սընաջըն հիշյալ պարբերականի՝ 2008թ. ապրիլի 26-ի համարում տպագրված «3 Թ-ե ծրագիրը և գաղափարը՝ կրիպտո» վերնագրով հոդվածում ահազանգում է, այսպես կոչված, «3 Թ-ե» ծրագրի մասին, որը պետք է, ըստ հեղինակի, իրագործվի ծպտյալ հայերի միջոցով¹⁷: Նշենք, որ այս ծրագիրն իր անվանումը ստացել է թուրքերեն *tanıma* (ճանաչում), *tazminat* (փոխհատուցում) և *toprak* (հող) բառերից, որոնք երեքն էլ սկսվում են *t* տառով:

2008թ. դեկտեմբերի 16-ին «Թեքքիշիլիք գազեթե» թերթի լրագրողներից Հասան Թահսինը «Հայաստանի ընդարձակմանն ուղղված ջանքերը» հոդվածում, նշելով Թուրքիայում ոչ քիչ թվով ծպտյալ հայերի գոյության փաստը, որոնց, ըստ հեղինակի, պարբերաբար աջակցել են ԽՍՀՄ-ն ու ՊԱԿ-ը, գրում է. «Ալիի քրդի ինքնության տակ պատասպարված ծպտյալներն ունեն մեկ նպատակ: Նրանց հիմնական մտադրությունն է Մեծ Հայաստանի ստեղծման ծրագրին ծառայելը»¹⁸:

2008թ. վերջերին ծպտյալ հայերի թեմայի վերաբարձմանը տեղիք տվեց Ժողովրդահանրապետական կուսակցության պատգամավոր Ջանան Արթթմանի կողմից հրապարակ նետված՝ Թուրքիայի նախագահ Աբդուլլահ Գյուլի մոր հայ լինելու վարկածը: Արթթմանի հայտարարությանը որպես արձագանք՝ «Թարաֆ» օրաթերթի սյունակագիրներից Մուրադ Բելգեն հետևյալ հռետորական հարցերն էր ուղղում նշված պարբերականի՝ 2008թ. դեկտեմբերի 20-ի համարում՝ եզրահանգումները թողնելով ընթերցողներին. «...ինչպես է եղել, որ այդ հայ կինը թուրքի հետ է ամուսնացել: Ընտանիքը թոյլ է տվել և մեծ

¹⁴ Arslan Bulut, *Milli Eğitim'de kripto Ermeni!*, Yeniçağ Gazetesi, 06.04.2008, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/milli-egitimde-kripto-ermen-i-3279yy.htm>.

¹⁵ Խոսքը կրոնափոխ հրեաների՝ Շաբաթայ (Սաբթայ) Ցվիի հետնորդների մասին է:

¹⁶ Yusuf Gezgin, *Anadolu'nun uyanışı ve Birleşik Kripto Cephe*, 24.03.2008, http://www.aktifhaber.com/author_article_detail.php?id=3824.

¹⁷ Mustafa Nevruz Sinacı, *3 T Projesi ve IDEA Kripto*, Anayurt Gazetesi, 26.04.2008, <http://www.anayurtgazetesi.com/default.asp?page=yazar&id=1350>.

¹⁸ Hasan Tahsin, *Ermenistan'ı genişletme çabaları*, Tekkışilik Gazetesi, 16.12.2008, www.tekkisilikgazete.com/content/view/1399/5/.

ոգևորությամբ է ընդունել այդ ամուսնությունը: Թե՛ ընտանիք չի ունեցել: Եթե չի ունեցել, ապա ի՞նչ պատճառով: Ինչու՞ այս երկրում այսքան մարդկանց ընտանիքներում միշտ որևէ հայ կին է լինում (չգիտես ինչու երբեք՝ ոչ տղամարդ)»¹⁹:

2009թ. այս թեման թուրքական մամուլում քննարկվում էր նաև Էրդողանի կառավարության ներկայացրած «Քրդական և հայկական նախաձեռնությունների» (Kürt ve Ermeni açılımları) շրջանակներում:

2009թ. հոկտեմբերին թուրքական մամուլում նկատելի էր ընդհանուր հայկական թեմատիկայի հանդեպ հետաքրքրության աճ, որը պայմանավորված էր ցյուրիխյան արձանագրությունների ստորագրմամբ:

Նույն Մեխնեդ Շևքեթ Էյգին «Միլլի գազեթե»-ի՝ 2009թ. հոկտեմբերի 12-ի համարում տպագրված «Քրդական նախաձեռնություն, թե՛ Հայկական հարց» վերնագրով հոդվածում արձանագրելով, թե Թուրքիայում գոյություն ունեն երկու տեսակի հայեր՝ բացահայտ և ծպտյալ, շեշտում էր գաղտնի հայերի ծրագրերը միշտ օրակարգում պահելու և գիտակցելու անհրաժեշտությունը²⁰:

Միևնույն հեղինակը, 2010թ. հունվարի 31-ին հրապարակված «Հայ որբեր» հոդվածում համոզմունք արտահայտելով, թե ծպտյալ հայերի մի մասը ցանկանում է վրեժ լուծել իր արտահայտությամբ «1915-18թթ. աղետի» համար, մտահոգություն էր հայտնում, որ նման ծպտյալները ցանկանում են «աղավաղել թուրքական մշակույթը և հատուկ քարոզչություն տարածելով՝ ճանապարհի հարթում Թուրքիայի մասնատման համար»²¹:

Ծպտյալ և կրոնափոխ հայերի թեման թուրքական մամուլում շարունակել է քննարկվել նաև 2010թ.: Այսպես, 2010թ. մարտի 30-ին «Թարաֆ» օրաթերթը ներկայացրել է Բոդազիչի համալսարանի պրոֆեսոր Սելիմ Դերինգիլի հարցազրույցը²²: Պրոֆեսորն ընդգծելով, թե 1915-ին ոչ բոլոր իսլամացած հայերն են փրկվել մահից, շեշտում էր նաև, որ «դեռևս Թանզիմաթի ժամանակաշրջանից սկսած՝ ցանկություն է եղել նվազեցնել հայ բնակչության թիվը, և պետությունը դեռ այն տարիներին բյուրոկրատական խնդիրներ է հարուցել ոչ մուսուլմանների համար»: Դերինգիլը հայտնում էր նաև, թե «հանրապետական շրջանում ևս հայերին ու բոլոր ոչ մահմեդականներին ուղղված ոչնչացման մի նոր ալիք է եղել, որը ոչ միշտ է արտահայտվել սպանելով»: Ըստ պրոֆեսորի՝ այդ ոչնչացումը հանրապետական շրջանում կատարվում էր նաև մարդկանց կյանքի համար անբարենպաստ պայմաններ ստեղծելու, նրանց կյանքը դժոխքի վերածելու միջոցով, երբ մարդիկ ստիպված գաղթում էին արտասահման. «Ես նոր եմ բացահայտել, որ դեպի Թուրքիայի արևմուտք գաղթել պարտադրող 1934թ. վերաբնակեցման օրենքը կիրառվել է նաև հայերի նկատմամբ»: Նա նաև խոսում էր այն ուշագրավ տարբերության մասին, որը նկատելի է օսմանյան և հանրապետական շրջանների միջև. «Այն դեպքում, երբ խալիֆայական պետություն Օսմանյան կայսրությունում հայերը հնարավորություն ունեին պետական բարձր պաշտոններ զբաղեցնել, աշխարհիկ, ժամանակակից Թուրքիայի Հանրապետությունում խոսք անգամ լինել չի կարող որևէ հայի՝ արտաքին գործերի նախարարություն, բանակ կամ ոստիկանություն մուտք գործելու մասին: Օրենքով ոչ մի արգելք չկա, բայց Թուրքիա-

¹⁹ Murat Belge, *Annesi Ermeni'ymiş*, 'Taraf' Gazetesi, 20.12.2008, <http://www.taraf.com.tr/murat-belge/makale-annesi-ermeniyimis.htm>

²⁰ Mehmet Şevket Eygi, *Kürt Açılımı mı, Ermeni meselesi mi?*, "Milligazete", 12.10.2009, <http://www.milligazete.com.tr/makale/kurt-acilimi-mi-ermeni-meselesi-mi-140545.htm>

²¹ Mehmet Şevket Eygi, *Ermeni Yetimleri*, Milligazete, 31.01.2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/ermeni-yetimleri-151602.htm>.

²² *Kürt-Ermeni çok fazla*, Taraf Gazetesi, 30.03.2010, <http://www.taraf.com.tr/haber/kurt-ermeni-cok-fazla.htm>.

յի Հանրապետությունը էթնիկ արմատների վրա հիմնված կազմավորում է: Հավասարություն և այլ նման բաները հեքիաթ են: Հեքիաթ է նաև քաղաքացիությունը: Հանրապետությունը ստեղծվել է «վստահելի և ոչ վստահելի» տարրերի հիման վրա»²³:

2010թ. ծախսերի հայերի թեման ակտիվացել է հատկապես սեպտեմբեր ամսին, երբ Ադրբայժանի Սուրբ Խաչ եկեղեցում մատուցված պատարագին մասնակցել էին նաև Պոլսո հայոց պատրիարքի ընդհանուր փոխանորդ Արամ Աթեշյանի իսլամացած զարմիկները, որոնք հրապարակավ հայտնեցին, որ մկրտվելու համար սպասում են Դիարբեքիի Սուրբ Կիրակոս եկեղեցու վերաբացմանը: Թեման անմիջապես լայն արձագանք է ստացել թուրքական լրատվամիջոցների կողմից, քանի որ այն արժարժվում էր Պոլսո հայկական համայնքի հոգևոր առաջնորդի մակարդակով: «Հյուրիերը» 2010թ. սեպտեմբերի 21-ին տպագրել է «Արդեն քրիստոնյա են գրել տալիս իրենց անձնագրերում» հոդվածը, որում ներկայացվում էին Արամ Սրբազանի քրոջ թոռների անհատական պատմությունները²⁴:

Չի հապաղել նաև Յուսուֆ Հալաչօղլուի բացասական արձագանքը, որը թեմային անդրադարձել է սեպտեմբերի 22-ին «Թուրք օջաքլարը» կայքէջում: Հալաչօղլուն հայտարարելով, որ Թուրքիայում են ապրում առնվազն 500 հազար ծախսերի հայեր, առաջ է քաշել նաև այն տեսակետը, թե «ովքեր այս ճշմարտությունն ասելու համար իրեն մեղադրում են ցեղապաշտության մեջ և առանց դատի դատապարտում, այսօր հրապարակում են դա, որովհետև հոգ են նախապատրաստում հայերին փոխհատուցում տալու համար»²⁵:

Նույն օրը ազգայնական շրջանակներին մոտ գտնվող «Յենի Չաղ» օրաթերթը գրել է, որ «Թուրքիայի հիմնական խնդիրը ծախսերի հայերն են»²⁶:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ արևմտահայության մնացորդացի՝ ծախսեր և այլադավան հայերի թեման վերջին տարիներին եղել է թուրքական լրատվամիջոցների ուշադրության կենտրոնում: Թուրքական ՁԼՄ-ներում նման հայերի հանդեպ ընդհանուր առմամբ նկատելի է երկու տեսակի վերաբերմունք՝ բացասական և դրական: Բացասական, երբ թուրքական՝ հիմնականում աջակողմյան մամուլի էջերում իսլամացած ու հատկապես ծախսերի հայերը դիտվում են որպես Թուրքիայի ամբողջականությանը սպառնացող վտանգ, ու դրական, երբ թուրքական ձախակողմյան պարբերականներում ներկայացվում են նման հայերի ապրումները: Եթե բացասական վերաբերմունք արտահայտող հրապարակումներում ընթերցողներին կոչ է արվում զգոն լինել ծախսերի հայերի, հատկապես բյուրոկրատական ու կրթական համակարգում բարձր պաշտոնների հասած նրանց ներկայացուցիչների նկատմամբ, ապա դրական հոդվածներում բերվում են նման հայերի անհատական պատմությունները, և փորձ է արվում ընթերցողների շրջանում էմպատիա առաջացնել բռնի իսլամացված հայերի, հատկապես ցեղասպանության տարիներին թուրքերի և քրդերի հետ ամուսնանալ հարկադրված հայ կանանց ապրած ողբերգությունների հանդեպ:

Հարկ է նշել, որ ծախսեր և այլադավան հայերի խնդրի քննարկումները թուրքական մամուլում տեղիք են տալիս նաև նման հայերի առաջացման անմիջական պատճառ դարձած Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցի և դրան հարակից այլ հարցերի արժարժմանն ու լուսաբանմանը:

²³ Նույն տեղում:

²⁴ Okan Konuralp, *Artık kimliklerine Hristiyan yazdırıyorlar*, Hürriyet Gazetesi, 21.09.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/15828167.asp>.

²⁵ Cenk Tutarlı, Prof. Dr. Halaçoğlu'ndan *Kimliklerine Hristiyan yazdıranlarla ilgili bir değerlendirme*, Odatv.com, 23.09.2010, <http://www.yenikanal.com/guncel/226698-ProfDrYusuf-HalaoludanKimliklerine-Hrstiyan-Yazdranlarla-Igili-Bir-Deerlendirme.html>.

²⁶ Arslan Bulut, *Devletin içindeki gizli Ermeniler!*, Yeniçağ Gazetesi, 22.09.2010, <http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/yazargoster.php?haber=14987>.

Ծպտյալ և իսլամացած հայերի հարցի արծարծումը ժամանակակից թուրքական մամուլում

Մելինե Անումյան

Ամփոփում

Ծպտյալ և ալլադավան հայերի թեման վերջին տարիներին եղել է թուրքական լրատվամիջոցների ուշադրության կենտրոնում: Իսլամացած և ծպտյալ հայերը թուրքական ՋԼՄ-ներում ներկայացվում են որպես սպառնալիք՝ ուղղված Թուրքիայի ամբողջականությանը: Ըստ որոշ մամուլ օրգանների՝ այն հայերը, ովքեր իսլամացվելով հանդերձ, շարունակում են պահպանել իրենց հայկական ինքնագիտակցությունը, կարող են վրեժ լուծել Թուրքիայից: Բայց և այնպես, թուրքական որոշ պարբերականներ դրական վերաբերմունք են արտահայտում նման հայերի հանդեպ՝ ներկայացնելով նրանց պատմությունների ողջ ողբերգականությունը:

Բանալի բառեր՝ ծպտյալ հայեր, իսլամացած հայեր, բռնի իսլամացում, թուրքական մամուլ, թուրքական ՋԼՄ-ներ, Հայոց ցեղասպանություն:

Crypto and Islamized Armenians' Issues in Modern Turkish Media

Meline Anumyan

Summary

The issues of crypto and heterodox Armenians have always been in the center of attention of Turkish media. Islamized and crypto Armenians have always been presented in Turkish media as a threat against Turkish integrity. According to some media representatives, those Armenians who were subjected to forced Islamization, but still keep Armenian identity, can take revenge from Turkey. But still, some print media representatives have positive approach towards them; they even present the entire tragedy of their history.

Keywords: crypto Armenians, islamized Armenians, forces islamization, Turkish media, Armenian Genocide.

Обсуждение вопроса крипто и исламизированных армян в современной турецкой прессе

Мелине Анумян

Тема исламизированных и криптоармян в течении последних лет находится в центре внимания турецких средств массовой информации. Исламизированные и криптоармяне в турецких СМИ представляются как угроза целостности Турции. Согласно некоторым органам прессы те армяне, которые исламизируясь продолжают сохранять свое армянское самосознание, могут отомстить Турции.

Несмотря на это некоторые турецкие газеты выражают положительное отношение к таким армянам представляя всю трагичность их истории.

Ключевые слова: криптоармяне, исламизированные армяне, насильственная исламизация, турецкая пресса, турецкие СМИ, Геноцид армян.